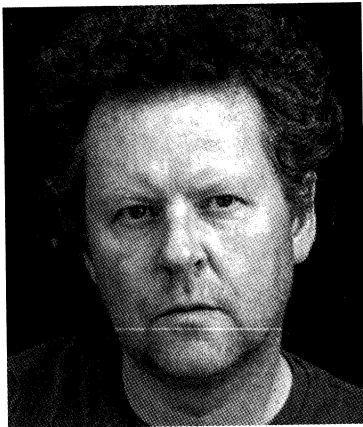

Det excellenta universitetet

ANDERS ÖHMAN är professor i litteraturvetenskap. Han arbetar halvtid som föreståndare vid Centrum för studier av vetenskap och värderingar, Umeå universitet, och halvtid som professor i Svenska med didaktisk inriktning, Luleå tekniska universitet.

Vad gör man på universitetet egentligen? Det är en fråga som har återkommit så länge jag har varit där. Det handlar om drygt trettio år, först som student sedan som amanuens, lärare och forskare. De första åren var det en tämligen godmodig fråga, som bland annat mina föräldrar kunde ställa när de försökte förstå vad deras son gjorde på dagarna. Och även om de inte riktigt begrep sig på svaret, accepterade de universitetet som ett visserligen konstigt ställe men som en plats de ändå hade respekt för. Vid universitetet sökte man kunskap, och även om det var svårt att veta vad denna kunskap innebar och kunde användas till, var det ingen tvekan om att kunskap i sig var något gott.

Idag har frågan en mycket mera aggressiv och anklagande ton, som inte sällan syftar till att ifrågasätta existensen av hela verksamheter. Det är en fråga som inte längre accepterar sökandet efter kunskap för kunskapens egen skull. Det som görs vid universitetet måste vara användbart och nyttigt. Och nyttig är man i förhållande till samhället utanför, inte i förhållande till vad det innebär för det egna ämnet. Man ägnar väl inte hela dagarna åt att läsa böcker? Eller åt att tänka? Även universitetet måste väl vara produktivt!?

Den förändrade tonen i dessa frågor kan ses som ett uttryck för den annorlunda atmosfär som universiteten idag verkar i. Det är frågor som inte längre respekterar universitetet som en institution som följer sina egna lagar och regler. Och den bristande respekten för en ospecificerad kunskap är inte bara något som kommer utifrån. Om akademiker tidigare med ett upphöjt lugn kunde lyssna till invändningar utifrån, delvis för att invändningarna var av en annan karaktär, delvis därför att akademikerna hade sin trygghet i de frågor som det egna ämnet ställde dem inför, så är de nuförtiden mer ange-

lägna om att vara till lags och anpassa vetenskapen efter de yttre kraven.

De debatter som förts inom i synnerhet litteraturvetenskap och filosofi de senaste åren, kan till en del ses som ett svar på dessa krav. De handlar om att föra ämnen bort från ålderdomliga strukturer och inriktningar, till att bättre svara mot samtidens behov, och därigenom erbjuda en lösning på problemen med sviktande söksiffror. Jag menar att det finns mycket som är värdefullt i sådana självuppgörelser. Inom mitt ämne, litteraturvetenskap, har man i princip haft samma grundkurser sedan 1960-talet, och helt klart borde man bli mycket bättre på att förändra kursinnehåll och på att bättre formulera problem och forskningsfrågor.

Trots att det alltså finns en befogad kritik av tröga traditioner och bristande förändringsvilja, kan jag ändå inte komma ifrån känslan av att debatterna mest liknar ett slags avancerat självplågeri. Skälet till detta är att de som deltar i diskussionerna så sällan tycks ställa de mer bakomliggande frågorna om universitetet av idag. Man behöver inte vara marxist för att misstänka att det är mer grundläggande och strukturella orsaker än föråldrade litteraturlistor som ligger bakom den s.k. krisen för flera av de traditionella universitetsämnena. (Det förtjänar att påpekas att krisen inte bara drabbat ämnen inom humaniora och samhällsvetenskap, utan även ämnen inom naturvetenskap som fysik, kemi och matematik.)

GLOBALISERINGENS FÖLJDER

En av de bästa analyserna av universitetens förändrade roll är den kanadensiske litteraturvetaren Bill Readings bok *Uni-*

versity in Ruins, som kom ut redan 1996. Readings omkom hösten 1994 i en flygolycka, och det är anmärkningsvärt att han i en bok som skrevs för drygt fjorton år sedan kan sätta fingret på det som idag pågår för fullt vid svenska universitet. För så är det nog. Den förändring av universitetet som Readings beskriver i USA och Kanada, har med ett decenniums fördröjning nu till sist nått Sverige.

Readings huvudtes är att globaliseringen av ekonomin – den explosionsartade utvecklingen av multinationella företag och det faktum att kapitalet rör sig obehindrat över nationsgränserna – även har tvingat fram ett nytt slags universitet, det han kallar excellensens universitet. Det universitet som excellensens universitet avlöste var det humboldtska universitetet, som uppstod på 1800-talet och som kännetecknades av värnandet om kultur. Idén bakom detta universitet var att fostra medborgarna in i den nationella kulturen och den nationella identiteten, och i denna process spelade bl.a. nationallitteraturen en viktig roll.

När globaliseringen med kraft slår igenom, bryts banden mellan bildning, kultur och nation. Då finns det inte längre någon idé som håller ihop universitetet, och resultatet av det blir en tilltagande teknisk och byråkratisk organisering av universitetet. Föreställningen om excellens ersätter föreställningen om att universitetet har en bildande och fostrande betydelse när det gäller att skapa ideala medborgare.

Excellensens universitet är i allt väsentligt ett företag bland andra företag, och studenterna förvandlas från kunskapsökande individer till nyttoinriktade konsumenter. Det är ingen tillfällighet att man nuförtiden måste tala om anställningsbarhet i kursplanerna.

En styrka i Readings analys är att han så entydigt tar avstånd från all nostalgisk längtan tillbaka till hur det var förr, innan globaliseringen. Det är varken möjligt eller ens önskvärt att gå tillbaka till det universitet som satte den nationella kulturen i högsätet. Det innebär emellertid inte heller att Readings accepterar dagens universitetssystem som något oundvikligt. Han menar tvärtom att det är mycket viktigt att kritisera det kommersiella universitetet, i synnerhet med tanke på de konsekvenser det får för kunskapstilläggnelsen och för forskningens innehåll.

Föreställningen om excellens utgör den främsta måltavlan för hans kritik. Att excellens kommit att bli honnørsordet för dagens universitet är inte någon tillfällighet. Excellens är nämligen ett begrepp som är relativt och kan gälla vilken verksamhet som helst. Det har alltså inget egentligt innehåll. Det är huvudskälet till att det blivit så framgångsrikt. Behovet av excellens är något som alla kan vara överens om, och förklaringen till denna samstämmighet ligger just i att begreppet saknar värde och innehåll. Forskningen lika väl som posthanteringen vid ett universitet kan bägge vara excellenta eller åtminstone sträva efter det. Readings skriver att begreppets generella tillämpbarhet står i direkt proportion till dess tomhet. Excellens är som en enhetlig valuta som alla kan konsumera utan att behöva tänka.

DEN MÄTBARA EXCELLENSEN

Den stora fördelen med begreppet excellens är att det är så lätt att mäta. I *Axess* nr 7 2006 skriver Mats Benner, docent vid forskningspolitiska institutet i Lund, att excellens-kriteriet innebär att universite-

ten slipper att ha egna kriterier för att mäta, utan man måste följa de "universella" kriterierna, vilket nästan alltid innebär *Web of Science*. Där är det i stort sett bara peer-review-artiklar som räknas. Att en forskare då upplevs ha världsklass hjälper föga när alla indikatorer pekar i en annan riktning. Denne forskare kan ha skrivit monografier eller på ett annat språk än engelska, vilket bryter mot det standardiserade mätsystemet.

Benner påpekar helt riktigt att det i ett sådant system finns vinnare och förlorare. Det faller sig helt naturligt att verksamhetsområden som exempelvis syftar till att analysera komplexa historiska skeenden och måste redovisa resultatet i böcker, eller som ägnar sig åt svensk lagstiftning och därför måste publicera sig på svenska, kommer att ha en nackdel i den allt hårdare konkurrensen. Benner varnar för att hela fältet riskerar att raderas ut med ett sådant standardiserat måttssystem. Det är också lätt att konstatera att i *Web of Science* har världsberömda forskare inom samhällsvetenskap och humaniora, som t.ex. en Michel Foucault eller en Donna Haraway, inte en chans att komma upp i det antal publiceringar som exempelvis en genomsnittlig forskare vid en naturvetenskaplig eller medicinsk fakultet har.

Excellens är den standardiserade måttenheten i ett alltmer kommersialiserat och industrialiserat universitet. Excellens är något som åkallas för att man inte ska behöva uttala sig om innehåll och syfte. Det vänder uppmärksamheten bort ifrån frågor om värde och angelägenhet. I det excellenta universitetet är, menar Readings, värde och värdering satta inom parentes, och i stället förväntas det statistiska vägandet tillhandahålla de svar som sedan avgör beslut om medelstilldelning, resurser och lönesättning.

Det excellenta universitetet medför även andra förändringar. Innehållet i den forskning som produceras betyder allt mindre, eftersom forskningen blir oskiljbar från reproduktionen av systemet. Det vill säga, det handlar inte längre så mycket om vad man håller på med inom forskningen, utan bara det faktum att den räknas som excellent gör att den blir värdefull för företaget universitetet när det gäller att fortsätta att vara framgångsrikt. Kunskapen tenderar därför att alltmer försvinna i det excellenta universitetet. Det finns visserligen ett kunskapsstoff som ska läras in, men det blir mer och mer tveksamt vad det är som ska läras, skriver Readings, och menar att man kan se det på kurslitteraturens omfattning. Pensumet tycks bli allt kortare och att kräva allt mindre av studenterna.

Det är också tänkvärt att Readings påpekar att administrationen i det excellenta universitetet mer och mer görs till huvudsaken. Tiden för forskning och undervisning minskar, och i stället blir man upptagen av att redovisa vad man har gjort. Det är t.ex. idag inte ovanligt att man redan efter mindre än ett år efter att ha fått ett anslag blir föremål för en omfattande utvärdering. Skälet till att administrationen ökar i betydelse ligger i det faktum att själva tomheten i föreställningen om excellens gör tillägnelsen av forskningsaktiviteten till en rent administrativ funktion, skriver Readings provokativt.

VÄRDE OCH INNEHÅLL I FORSKNINGEN

Vad ska man då göra åt detta excellensens universitet? Om det inte är möjligt att återvända till den äldre universitetsmodell som satte kulturen i främsta rummet, hur

ska man då bära sig åt om man är kritisk till den nuvarande ordningen? Här blir Readings en aning svävande, och man får intrycket av en djup pessimism när det gäller universitetets framtid. Han menar dock att det mest effektiva vapnet mot excellens-resonemången är att alltid fråga efter värdet. Värdet måste bli en del av omdömet, vilket blir ett sätt att motsätta sig talet om excellens, eftersom det inte frågar vad forskningen innehåller eller vad den har för syfte, utan nöjer sig med att räkna poäng.

Däriigenom är vi tillbaka vid de frågor som jag inledde med. Jag är överens med Readings om att det är viktigt att efterfråga innehåll och värde, men jag tror att det är lika viktigt vem det är som ställer frågorna och vad det är som efterfrågas. Frågorna måste utgå från det egna ämnets utveckling, och de får inte vara inriktade på den omedelbara kommersiella nyttan.

En orsak till att excellensens universitet har slagit igenom så snabbt är jag övertygad om beror på den framgång som i synnerhet den nya genetiken har haft på senare år. Här fanns, i likhet med IT-boomen i början av 2000, en tro på fantastiska upptäckter av samband mellan gener och sjukdomar, som skulle leda till vinstgivande läkemedel, och naturligtvis större lycka åt de människor som äntligen kunde få bot.

Idag är till och med en sådan energisk forskningsentreprenör som Craig Venter, en av dem som kartlade det mänskliga genomet 2001, mindre säker på sin sak. De enkla sambanden mellan gener och kroppsliga och själsliga uttryck har visat sig vara en betydligt mera komplex väv av samband, kombinationer och miljöpåverkan.

Denna komplexitet kan kanske också

visa sig bli ett memento för det excellenta universitetet. Kunskapen är aldrig rätlinjig eller enkel. Den lyder sina egna lagar, som inte alltid är så lätta att förutsäga. När universitetet kommersialiseras och anpassar sig till näringslivet, finns det stora risker att kraven på resultat och tillämpbarhet motverkar sitt eget syfte.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Axess*, nr 7:2006 (temanummer om forskningspolitik, där bl.a. Mats Benners artikel ingår).
- Jörnsten, Anders, 2008. *Forskningens nytta. Om ambivalens i forskningspolitik och vardag*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Readings, Bill, 1996. *The University in Ruins*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Venter, Craig J., 2007. *A Life Decoded. My Genome, My Life*. New York: Viking Press.

SUMMARY

The University of Excellence

In this article I discuss the change in the universities in Sweden in recent years. Today the trend is not to ask questions of how knowledge develops and changes immanently in different disciplines, but to ask what knowledge means for its commercial or societal use. According to Bill Readings in his book *The University in Ruins*, this is a change from the university of culture to the university of excellence. The university of culture belonged to an era when national culture still was regarded as the main priority for the university. In the university of excellence, which rises as a consequence of globalization, there is no such idea. The notion of excellence is empty of meaning, and its function is only to measure productivity without any consideration of content or value. It is not possible to return to the university of culture, but one should never cease to ask for content and value in the universities. This is one way to counter the university of excellence.